مدیریت بر آموزش سازمانها سال چهاردهم، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۴ شماره صفحه ۲۱۱ - ۱۷۹

شناسایی ابعاد و مولفه‌های خودآگاهی‌سازمانی مدیران‌آموزشی ازآموزه‌های نهج‌البلاغه

***زهرا مردانی‌ها**، فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد،رشته مدیریت آموزشی، دانشکده معارف اسلامی و علوم‌تربیتی، دانشگاه امام صادق(علیه‌السلام)پردیس خواهران، تهران، ایران

اکرم گودرزی، استادیار، دانشکده معارف اسلامی و علوم‌تربیتی، دانشگاه امام صادق(علیه السلام) پردیس خواهران، تهران، ایران

فاضله میرغفوریان، استادیار، گروه معارف اسلامی، دانشگاه امام صادق(علیه السلام) پردیس خواهران، تهران، ایران

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی مولفه‌های خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی از آموزه‌های نهج‌البلاغه بود. روش این پژوهش کیفی از نوع تحلیل محتوا بود. ابتدا از طریق مطالعه کتابخانه‌ای مولفه‌های خودآگاهی‌سازمانی از دیدگاه مطالعات غیراسلامی بدست آمد، سپس براساس آن به شیوه قیاسی– استقرایی مولفه‌های خودآگاهی سازمانی از نهج‌البلاغه با تحلیل اسنادی شناسایی شد، درنهایت براساس مولفه‌های احصاء شده؛ خودآگاهی‌سازمانی مدیران آموزشی درمدارس با روش تحلیل محتوا استنباط شد. جامعه مطالعاتی در بخش اول منابع کتابخانه‌ای، نهج‌البلاغه، در بخش دوم خبرگان، مدیران مدارس بود. نمونه‌گیری به شیوه‌ی هدفمند، تا رسیدن به اشباع مقوله‌ای با انتخاب ۱۵ نفر انجام شد. در قسمت دوم از ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. جهت سنجش روایی، از روایی محتوا، مثلث‌سازی، برای پایایی از شاخص زمانی استفاده شد. در بخش اول شناسایی شبکه مفاهیم به شیوه‌ی تحلیل مضمون آترایداسترلینک، در بخش دوم کدگذاری در سه مرحله، باز، محوری و منتخب انجام شد. یافته‌ها در بخش اول تحلیل مضمونی نهج البلاغه شامل مضامین فراگیر، مضامین سازمان‌دهنده، مضامین پایه بود. نتایج حاصل ازکدگذاری باز، محوری، انتخابیِ یافته‌ها درابعاد چهارگانه با مولفه‌هایی ازجمله: خداآگاهی، خودآگاهی پیامبرانه، خودآگاهی فردی، خودآگاهی سازمانی، که هریک شامل زیر مولفه‌هایی بود، در پایان، چنین نتیجه‌گیری شدکه مدیران آموزشی با کسب آگاهی‌های فردی، سازمانی، با خداباوری، برخورداری از آگاهی‌های توحیدی خواهند توانست پاسخگوی نیازهای جدید و پیچیده‌ی امروزی در مدارس باشند.

واژگان کلیدی: مدیران آموزشی، خودآگاهی سازمانی، نهج‌البلاغه

---

* نویسنده مسئول: Zahram7209@gmail.com

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۵/۴ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۹/۲۵

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

Managing Education in Organizations Vol.14/No.4/ Winter 2026 Page 179-211

Identifying the dimensions and components of organizational self-awareness of educational managers from the teachings of Nahj al-Balagha

*Zahra mardaniha, graduated in educationalmanagement, Islamic education and educational sciences.Imam Sadiq University- Women's Campus. Tehran. Iran
Akram goodarzi, Assistant professor ,Department of Islamic education and educational sciences.Imam Sadiq University- Women's Campus. Tehran.Iran
Fazele mirghaforian,Assistant professor, Department of Islamic Studies. Imam Sadiq University-Woman's Campus. Tehran.Iran

Abstract
The present study aimed to identify the components of organizational self-awareness of educational managers from the teachings of Nahj al-Balagha. The method of this qualitative research was content analysis. First, through a library study, the components of organizational self-awareness were obtained from the perspective of non-Islamic studies, Then, based on that, the components of organizational self-awareness from Nahj al-Balagha were identified through documentary analysis using a deductive-inductive method. Finally, based on the identified components, the organizational self-awareness of educational managers in schools was inferred using the content analysis method. The study population in the first part was library resources, Nahj al-Balagha, and in the second part, experts were school administrators. The sampling was carried out in a purposive manner until category saturation was reached by selecting 15 people.In the second part, a semi-structured interview tool was used. Content validity and triangulation were used to assess validity, and time index was used for reliability. In the first part, the network of concepts was identified using the Atride Stirling content analysis method, and in the second part, coding was done in three stages: open/axial and selective. The findings in the first part of the thematic analysis of Nahjul-Balagha included overarching themes, organizing themes, and basic themes.The results of open, axial, and selective coding of the findings were in four dimensions with components including: God-consciousness, prophetic self-consciousness, individual self-consciousness, and organizational self-consciousness, each of which included sub-components. In the end, it was concluded that educational administrators will be able to respond to today's new and complex needs in schools by acquiring individual and organizational knowledge, believing in God, and possessing monotheistic knowledge.

Keywords educational managers, organizational self-awareness, Nahj al-Balagh

* Corresponding author: Zahram7209@gmail.com
Receiving Date: 26/7/2025 Acceptance Date: 16/12/2025

[Downloaded from journalieaa.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

مقدمه

خودآگاهی موضوعی‌است که بسیارمورد توجه متفکران بوده و آن را مبنای کمال و سعادت بشری دانسته‌اند(Jafari et al, 2021). خودآگاهی سبب اطلاع انسان از نیازها وسایر ابعاد وجودی‌اش می‌شود و زمانی که انسان به خویشتن خود اطلاع بیشتری پیدا کند برای تامین و توسعه آن شروع به فعالیت می‌کند، بنابراین عملکرد سطح بالاتری را از خود به نمایش خواهدگذاشت و هنگامی که خودآگاهی در محیط کار افراد وجود داشته باشد، افراد نیازهای محیط کارخود را بهتر شناسایی خواهندکرد و این خودآگاهی سبب بهبود عملکرد کارکنان خواهد شد. ازطرفی مدیران و کارکنان مدارس که در یک سازمان‌آموزشی مشغول به کارهستند بستر مناسب‌تری برای آگاهی‌یافتن از خود و نتیجتاً بهره‌مندی ازاین‌آگاهی در شغل خود را دارند؛ چراکه مدارس سازمان‌های دانش‌بری هستند که به طور مداوم به دانش وآگاهی و یادگیری می‌پردازند بنابراین برای مدیران وکارکنان مدارس با احتمال بیشتری بسترخودآگاهی فراهم خواهد بود(Goodarzi et al, 2019).

در راستای اهمیت خودآگاهی در مدارس می‌توان اشاره‌ای به بیانات رهبر انقلاب، حضرت آیت‌اللّه خامنه‌ای(مدّظله العالی) داشت، که به ویژگی‌هایی که برای مسئولان و مدیران جامعه ضروری است ازجمله: تقوا، شجاعت وخودآگاهی اشاره نمودند و بدین ترتیب ملاحظه می‌شود: از نظر ایشان خودآگاهی ویژگی ضروری و مهم‌ترین نیاز امروز مسئولان و مدیران است و اگر مدیران دو ویژگی تقوا وشجاعت را دارا باشند اما خودآگاهی نداشته باشند قادر به درک اهداف و روش‌های دشمن و مرزبندی میان دوست و دشمن نخواهند بود و طبعاً برنامه‌ریزی و عکس‌العمل لازم را نشان نخواهند داد و به عبارتی عملکرد مناسبی نخواهند داشت(Hosseini Khamenei, 2007). به علاوه در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نیز، ویژگی‌های مدرسه، مبتنی بر نظام معیار اسلامی و فرهنگ و تمدن اسلامی- ایرانی و زمینه ساز جامعه جهانی عدل مهدوی بیان شده که، برخوردار از مدیران و مربیانی مومن، آگاه، آراسته به فضائل اخلاق اسلامی، تحول‌آفرین، عاقل و آینده‌نگر می‌باشد. لذا مسئله برخاسته از موضوع پژوهش یعنی «خودآگاهی سازمانی[1]» با تاکید بر مدیران آموزشی، اینست که خودآگاهی سازمانی چگونه می‌تواند با تاثیری که بر شکل‌گیری هویت سازمانی، ارتباطات سازمانی، عملکرد سازمانی و درنهایت اثربخشی سازمانی مدیران دارد، در تحقق اهداف نظام تعلیم و تربیت ایرانی-اسلامی کمک کننده بوده و نقطه اتکا و اهرمی مفید جهت هژمونی‌سازی فرهنگ انقلاب اسلامی با هویت ایرانی باشد(Document of Fundamental Transformation of Education, 2011).

[1]Organizational awareness

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

"خودآگاهی سازمانی" چهارچوبی جهت درک روندهای جاری در سازمان به منظور تسهیل تعاملات اجتماعی، درک تاثیرات سازمان برسایرسازمان‌ها، درک فعالیت‌های دیگران که زمینه‌ای برای فعالیت افراد دیگر است و درک ساختار رسمی و غیررسمی و درک فرهنگ و جو سازمان و سیاست‌های سازمانی و همچنین توانائی شناسایی تصمیم‌گیرندگان حقیقی و افرادی که می‌توانند برآن‌ها اثر بگذارند، ارائه می‌دهد(Malakzadeh and Malakzadeh, 2017) و شامل: – آگاهی محیطی؛ به عنوان میزان فهم و درک ماهیت ارتباطات و ارتباطات شرکاء سازمان، – آگاهی از امکان دستیابی(امکان وصول)[1]؛ آگاهی در مورد این که دیگران به چه میزان برای فعالیت و مشارکت سازمانی در دسترس هستند ، – آگاهی وظیفه‌ای[2]؛ میزان آگاهی که ما درباره‌ی نحوه فعالیت های مربوط به پروژه کاری دیگران در هر لحظه در سازمان داریم و – آگاهی اجتماعی[3] که ؛ میزان دانش و سطح آگاهی ما در مورد موقعیت‌های اجتماعی یا شخصی دیگران است، می‌باشد(Heewon Kim et al., 2018). در رابطه با اهمیت خودآگاهی سازمانی همین بس که، «میلر[4]» و «جانسون[5]» و «گرواِ[6]» آن را لازمه هرگونه تغییر و تحول سازمانی اثربخش دانسته و بر این باورند که مهم‌ترین علل شکست در اجرای برنامه‌های تغییر و تحول سازمانی، خودآگاهی ضعیف سازمانی است به بیانی دیگر تا هنگامی‌که اعضای سازمان از جمله مدیران، نسبت تغییرات محیط بیرونی و درونی سازمان آگاهی کافی نداشته باشند، نمی‌توانند نسبت به محیط واکنش مناسبی از خود نشان دهند(Malakzadeh and Malakzadeh, 2017). به عبارتی وقتی قرار است تحول مهمی در مدارس رخ دهد تحولی همچون اجرای سند تحول بنیادین، درصورتی این اقدام موفقیت‌آمیز خواهد بود که، ما در ابتدا مدارسی با مدیران خودآگاه داشته باشیم. بی شک خودآگاهی سازمانی ضمن معناداری زندگی سازمانی زمینه انطباق هرچه بیشتر و بهتر با الزامات محیط بیرونی را نیز، فراهم می‌سازد. اگر چنانچه مدیران و عوامل سازمانی از جمله معلمان وحتی والدین از فرصت‌ها و مزیت‌ها و حتی تهدیدهای محیط پیرامونی نظام آموزشی مدرسه‌ای آگاه نباشند چگونه قادرخواهند بود تا ساختار، محتوا و روش‌ها و فرایندهای آموزشی متناسب با نیازهای آتی نسل جوان و نوجوان کشور را فراهم سازند(Kuhgerd et al, 2016). نتیجه چنین نظام آموزشی چیزی جزء دوری و فاصله ازواقعیت‌ها و حقایق زندگی روزمره در سطح ملی و فراملی نیست؛ در نتیجه درهمه ابعاد ازجمله سیاسی/اجتماعی/

[3]Availability
[4]Task awareness
[5]Social awareness
[6]Miller
[7]Johnson
[5]Grau

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

فرهنگی/ علمی و اقتصادی و حتی تربیت حرفه‌ای می‌توان این معضل ازخود بیگانگی و انزوای هویتی را در خروجی‌های نظام آموزشی ملاحظه نمود. خودآگاهی سازمانی نه فقط زمینه‌ی هرگونه از خودبیگانگیِ هویتی فراگیران را از واقعیت‌های زندگی می‌زداید(Yahiyazadeh Joludar,2018)؛ بلکه از سوی- دیگر، زمینه معناداری زندگی‌سازمانی را برای همه عوامل سازمانی یک مدرسه ازجمله؛ آموزشی/ پرورشی و حتی سازمانی فراهم می‌سازد و از هرگونه سکون‌زدگی و تحلیل‌رفتگی شغلی مدیران در معنای اعم و مدیران آموزشی و معلمان در معنای اخص در سازمان‌های آموزشی کاسته و جلوگیری می‌کند(Saleh Balvardi and Pasha-Sharifi, 2010). خودآگاهی سازمانی دارای دو بعد است که عبارت‌اند از بعد «فردی» و بعد «سازمانی». جزایری و رحیمی اجزاء خودآگاهی را آگاهی از ویژگی‌های جسمانی و ظاهری، آگاهی از توانایی‌ها و مهارت‌های خود، آگاهی از خصوصیات و ویژگی‌های مثبت خود، آگاهی از پیشرفت‌ها و موفقیت‌های خود، آگاهی از افکار و گفتگوهای درونی خود، آگاهی از باورها و ارزش‌ها و اهداف خود، آگاهی از نقاط ضعف خود، بیان می‌کنند(Jazayeri and Rahimi, 2008). همچنین می‌توان ویژگی افراد خودآگاه را به این شکل بیان کرد که، ۱. خصوصیات مثبت و توانایی و استعدادهای خود را می‌شناسند و به آن‌ها افتخار می‌کنند، ۲. خصوصیات منفی و نقاط ضعف خود را می‌شناسند، می‌پذیرند و در جهت اصلاح آن‌ها تلاش می‌کنند. ۳. موفقیت‌ها و شکست‌های خود را می‌شناسند و به موفقیت‌هایشان افتخار می‌کنند و از شکست‌هایشان درس می‌گیرند. ۴. به خود و دیگران احترام می‌گذارند. ۵. برای رسیدن به اهداف خود تلاش می‌کنند. ۶. مسئولیت اعمال و رفتار خود را می‌پذیرند (Fahimi, 2011). از طریق واکاوی ادبیات مطالعات غیراسلامی، ابعاد و مولفه های خودآگاهی سازمانی دردو بعد فردی و سازمانی به دست آمد (طبق جدول ۳). توجه به اهمیت خودآگاهی سازمانی در بعد فردی برای تمامی اعضای سازمان از مدیر و رهبر سازمان گرفته تا سایر کارکنان و ذینفعان سازمان اهمیت دارد. طبق مفروضات سیستم اجتماعی خودآگاهی سازمانی در هر دو سطح فردی و سازمانی روی الگوهای نقشی و انتظارات سازمانی همه اعضای آموزشی/ پرورشی و سازمانی مدرسه اثرگذار است. به عنوان مثال خودآگاهی، به طور غیرمستقیم می‌تواند منجر به افزایش هوش عاطفی یا هوش هیجانی در مدیر شده و همچنین در خودتوسعه‌ای، ارتباطات اثربخش او در سازمان و عملکرد وی نیز، نقش به‌سزایی داشته و در نتیجه می‌تواند موجبات اثربخشی سازمان را فراهم کند(Goodarzi et al, 2019, Abili and Mazari, 2018)؛ همچنین مدیران و رهبران در سازمان، می‌توانند رشد و توسعه‌ی دائمی را، که از طریق خودآگاهی به‌دست می‌آید(Mirkamali and Mazari, 2017,p 42)، به جزئی از فرهنگ مدرسه تبدیل نموده و از این طریق، در جهت تعالی کوشش کنند(Ghanbari and Eskandari,2017, p75). از طرف دیگر، خودآگاهی در معلمان نیز اثرات سودمندی به همراه دارد، معلمانی که در فرایندهای ادراکی و روان‌شناختیِ خود دارای تبیین‌های نامناسب ذهنی باشند، نمی‌توانند

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

نقش موثر و موفقی در تربیت فراگیران خود داشته باشند، اما آنچه مهم‌تر به نظر می‌رسد اثرات خودآگاهی در دانش‌آموزان است. خودآگاهی از جمله متغیرهای روان‌شناختی است که، رفتار شخصی و تحصیلی دانش‌آموزان را تحت تاثیر قرار می‌دهد و موجب بهبود روابط بین‌فردی و عملکرد تحصیلی آنان می‌شود(Delbari, 2020). در واقع مفهوم خودآگاهی سازمانی می‌تواند در جهت بهبود اثربخشی و کارایی کل سازمان، به‌کار برده شود و اگرسازمانی بتواند هردو بعدِ(فردی و سازمانی) خودآگاهی سازمانی را با هم هم‌راستا کند، می‌تواند به هدف‌هایش دست یابد و برای رسیدن به هدف‌ها، جهت‌گیری و مسیر خود را به شکل مستمر اصلاح کند. (Malakzadeh and Malakzadeh, 2017). اما آنچه که مدنظر پژوهش حاضر است پرداختن به خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی است.

براساس بررسی‌های صورت گرفته، در تحقیقات و پژوهش‌های غیراسلامی درسال‌های اخیر(۲۰۱۸تا۲۰۲۰) توجه ویژه‌ای به خودآگاهی شده و این مفهوم را از جنبه‌های گوناگونی همچون؛ خودآگاهیِ معنوی، اخلاقی، فرهنگی و ... مورد بررسی قرار داده بودند. اما پژوهش‌های داخلی بسیاری نیز در زمینه خودآگاهی انجام گرفته و هرکدام از آن‌ها به بررسی خودآگاهی از دیدگاه‌های مختلفی پرداخته‌اند که به عنوان نمونه به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد.

پژوهش عباسی و امیدیان(۱۳۹۹)، که با عنوان" مدل مفهومی خودآگاهی معنوی در غنی‌سازی تجارب معنوی و ساخت و اعتباریابی بسته مداخله آن بر اساس منابع اسلامی" است، چهارمولفه اصلی برای مدل خودآگاهی معنوی یعنی؛ آشنایی با هیجانات معنوی، مواجه شدن با قلمروی معنوی، خودارزیابی درون‌نگرانه و تفسیر، استخراج شده و همچنین بر اساس منابع اسلامی ۴ قلمرو اصلی نیایش، آفرینش، گرفتاری و سرشت خویشتن به عنوان بسترهای معمول وقوع تجربه‌های معنوی شناسایی شده‌بودند. در پژوهشی دیگر دلبری و دیگران(۱۳۹۹)، به بررسی"تاثیر هوش اخلاقی بر خودآگاهی دانش‌آموزان با رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی به منظور ارائه مدل" پرداخته‌اند و نتایج پژوهش نشان داده که؛ هوش اخلاقی و مولفه‌های آن بر خودآگاهی دانش‌آموزان بر اساس رویکرد تعلیم و تربیت اسلامی تاثیر دارد. گری بلک[۱] و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان " رابطه مهم خودآگاهی و رهبری اخلاقی و مشارکتی: با تأکید بر فرایندهای تصمیم‌گیری " به این نتیجه دست یافتند که بین خودآگاهی و رهبری اخلاقی و تصمیم‌گیری مشارکتی رابطه معناداری وجود نداشت؛ اما بین سطوح خودگزارشی رهبر با خودآگاهی و رهبری مشارکتی رابطه معنادار وجود داشت.گودرزی ودیگران(۱۳۹۸) نیز در پژوهش خود تحت عنوان "نقش واسطه‌ای خودتوسعه‌ای در رابطه‌ی خودآگاهی و عملکرد شغلی" به این نتیجه دست

[9]Gary Black

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

یافتند که، خودآگاهی به‌طور مستقیم و با میانجی خودتوسعه‌ای بر عملکرد شغلی تاثیرگذار است. در پژوهش مروتی و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان " خودآگاهی و کارکردهای تربیتی آن در بهبود روابط اجتماعی انسان در قرآن و حدیث " چنین نتیجه‌گیری شد که خودآگاهی سبب واقع‌بینی و برخورد منطقی در رابطه با دیگران می‌شود. شناخت جایگاه و منزلت خود و دیگران و شناخت تفاوت‌های میان‌فردی ودیگرآگاهی ازدیگر کارکردهای خودآگاهی است که باعث بهبود روابط اجتماعی می شود. ایرجی‌راد و حاجی(۱۳۹۷)، پژوهشی با عنوان "بررسی رابطه خودآگاهی و هیجانات ناشی از تدریس در علمان(هنرآموزان) هنرستان‌ها" انجام داده و به این نتیجه دست یافتند که بین خودآگاهی و هیجانات ناشی از تدریس درمعلمان(هنرآموزان) هنرستان‌های قائم شهررابطه معناداری وجود دارد. یحیی‌زاده جلودار و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی تحت عنوان " اثربخشی آموزش خودآگاهی برهویت‌یابی و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم" به این نتیجه دست یافتند که آموزش خودآگاهی می‌تواند بر مسئولیت‌پذیری و هویت‌یابی در دانش‌آموزان اثرگذار باشد. همچنین حسینی و فرج‌اللهی و گودرزی (۱۳۹۶)، در پژوهش خود تحت عنوان "مطالعه رابطه خودآگاهی و مهارت‌های اجتماعی با رضایت شغلی معلمان دبیرستان های دوره اول منطقه چهار شهر تهران" به این نتیجه دست یافته که هر چقدر معلمان از خودآگاهی و مهارت‌های اجتماعی بالاتری برخوردار باشند، رضایت شغلی آنان نیز بیشتر می‌شود و بالعکس. ملک‌زاده و ملک‌زاده (۱۳۹۶) در پژوهش خود با عنوان " خودآگاهی سازمانی و شاخص اثربخشی سازمان " نتیجه گرفتند که سازمان‌های دانش‌بنیان و دانش محور برای اثربخش بودن باید خودآگاهی سازمانی رابه عنوان بخشی از دانش راهبردی خود مورد توجه قرار دهند و آمادگی برای تغییر را به وجود آورند. پژوهش دیگری که توسط حسن‌زاده و نجاری و شفیعی(۱۳۹۶) با عنوان "تاثیر خودآگاهی بر توانمندسازی کارکنان دادگستری خرم‌آباد" انجام شده، هدف شناسایی تاثیر خودآگاهی بر توانمندسازی سازمانی کارکنان دادگستری بوده که نتایج تحقیق نشان داده که خودآگاهی بر توانمندسازی سازمانی کارکنان دادگستری خرم‌آباد تاثیر دارد. صالح بلوردی و پاشاشریفی(۱۳۸۹)، در پژوهشی تحت عنوان "بررسی رابطه‌ی خودآگاهی در موقعیت شغلی با رضایت شغلی‌مدیران فروش سازمان مدیریت صنعتی ایران" به این‌نتیجه دست یافتند که بین خودآگاهی در موقعیت خصوصی و رضایت شغلی رابطه مثبت معناداری وجود دارد و رضایت شغلی از روی خودآگاهی فرد در موقعیت خصوصی قابل پیش‌بینی است.

خودآگاهی موضوعی است که مورد توجه علوم مختلف ازجمله؛ فلسفه، روان‌شناسی، عصب‌شناسی، مدیریت و ... قرار گرفته، به عنوان مثال در بین فلاسفه اسلامی ابن سینا نخستین فیلسوفی است که از خودآگاهی سخن گفته و خودآگاهی را نوعی درون‌نگری و ادراکی بی‌واسطه می‌داند(Zakifar and Zamaniha, 2019)، یا از دیدگاه روان‌شناسی خودآگاهی به معنای شناخت و آگاهی یافتن از اجزای وجودی خود از جمله احساسات، باورها و خصوصیات، نقاط قوت و ضعف خود است (Jazayeri and Rahimi,

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

2008). از دیدگاه اسلامی نیز، در قرآن کریم واژه خودآگاهی وجود ندارد اما مفاهیمی که تبیین کننده مفهوم و ابعاد خودآگاهی هستند، مانند واژه بصیرت نفس و واژگان مترادف و واژگان مخالف آن مثل خودفراموشی مورد تاکید قرار گرفته است دارد(Sharifi, 2020) همچنین درکتاب شریف نهج‌البلاغه نیز این موضوع مورد توجه بوده؛ به عنوان نمونه حضرت علی(علیه‌السلام) در نامه ۵۳ نهج‌البلاغه، که خطاب به مالک اشتر نخعی می‌نویسند، می‌توان انواع آگاهی‌های سازمانی را که لازمه مدیریت اثربخش مدیران است، مشاهده کرد. از جمله؛ حضرت می‌فرمایند: « مَهما کانَ فِی کُتَّابِکَ مِن عَیبٍ فَتَغابَیتَ عَنهُ اُلزِمتَهُ؛ اگر در دبیرانت ایرادی باشد و تو از آن غافل باشی، تو مسئول آن خواهی بود»، این سخن بیانگر آگاهی وظیفه‌ای در سازمان است، که در این نوع آگاهی مدیر باید درباره‌ی نحوه فعالیت‌های مربوط به پروژه کاری دیگران در هر لحظه در سازمان اطلاعات کافی داشته باشد(Shirvani, 2011). مولفه‌ها و مفهوم خودآگاهی، عوامل موثر و موانع آن از دیدگاه اسلام بر اساس مبانی نظری و مطالعات اسلامی در ادامه در قالب نمودار (۱) و (۲) بیان شده است. مولفه‌های خودآگاهی شامل شناخت باورها و ارزش‌های خود ، آگاهی نسبت به ارزش‌ها و احساسات ، نیازها، خواسته‌ها و اهداف خود بوده است و همچنین خود فیزیکی، خوداخلاقی ، خودمعنوی و خودآرمانی، خود واقعی، خود اجتماعی و عزت نفس به عنوان مقولات مهم تبیین‌کننده خودآگاهی می‌باشد. طبق نمودار (۲) بصیرت، فرشته‌شناسی، شیطان‌شناسی، خداشناسی، معادباوری وفرجام شناسی نیز در زمره عوامل موثر بر خودآگاهی و خدافراموشی به عنوان موانع خداآگاهی از دیدگاه اسلام بود.

شواهد مطالعاتی حاکی از آن است که اکثر پژوهش‌های انجام‌شده، پژوهش‌هایی هستند که عمدتاً به شیوه کمی پیرامون نقش و اهمیت خودآگاهی آن هم در بعد فردی، روی عوامل سازمانی و کارکنان پرداخته است. اما پژوهشی که خودآگاهی سازمانی مدیران را در دوسطح فردی و سازمانیِ آن و هم با دیدگاه اسلامی مورد بررسی قرار دهد، یافت نشد به همین جهت این پژوهش در صدد پاسخگویی به این سوال است که، ابعاد و مولفه‌های خودآگاهی سازمانی مدیران مدارس براساس دیدگاه حضرت علی(علیه‌السلام) در نهج‌البلاغه، چیست؟ از اینرو، در پژوهش حاضر ابتدا به شیوه قیاسی- استقرایی از طریق تحلیل مضمون، مولفه‌های خودآگاهی سازمانی براساس نهج‌البلاغه احصاء شده وسپس براساس آن؛ ابعاد و مولفه‌های خودآگاهیِ سازمانی مدیران در نظام آموزشِ مدرسه‌ای(آموزشی، پرورشی) از طریق مصاحبه استنباط شد.

[Downloaded from journalieaa.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

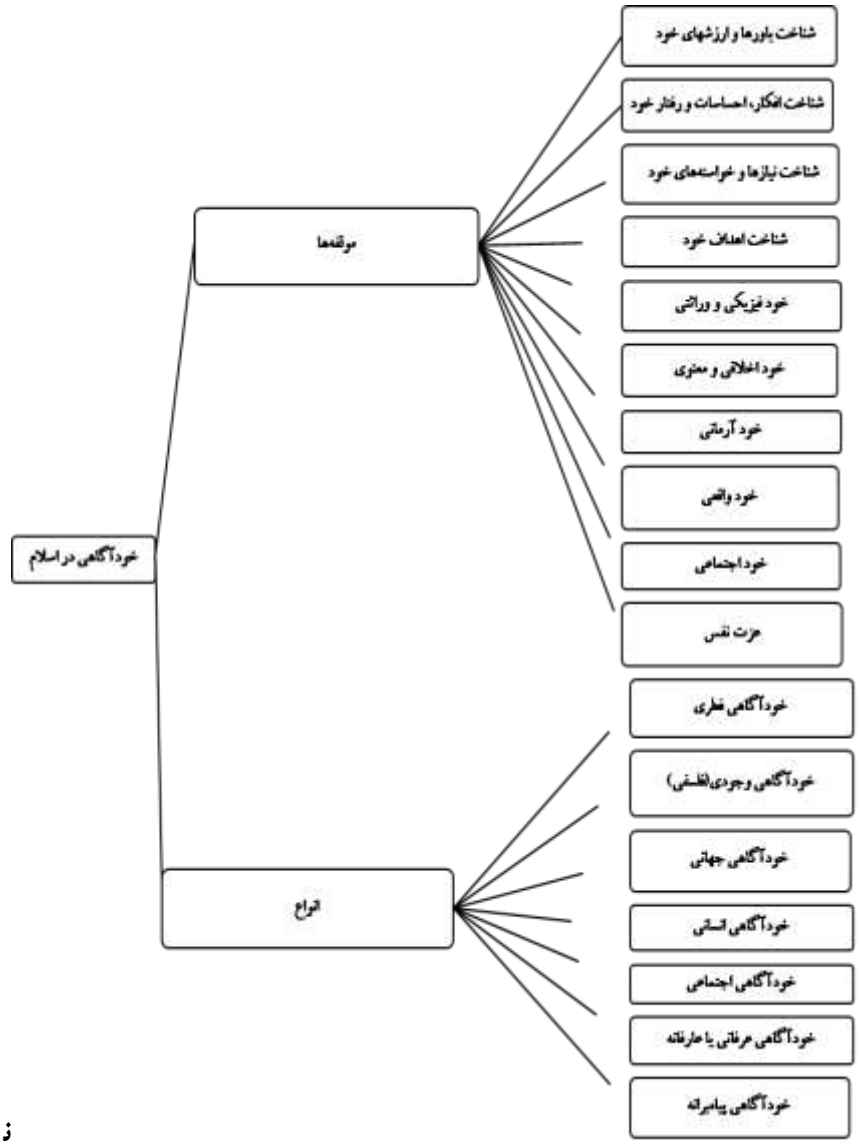

مودار ۱. نمودار مفهومی انواع و مولفه‌های خودآگاهی از دیدگاه اسلام بر اساس پژوهش‌های انجام شده و پیشینه‌ی نظری

[Downloaded from journalieaa.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

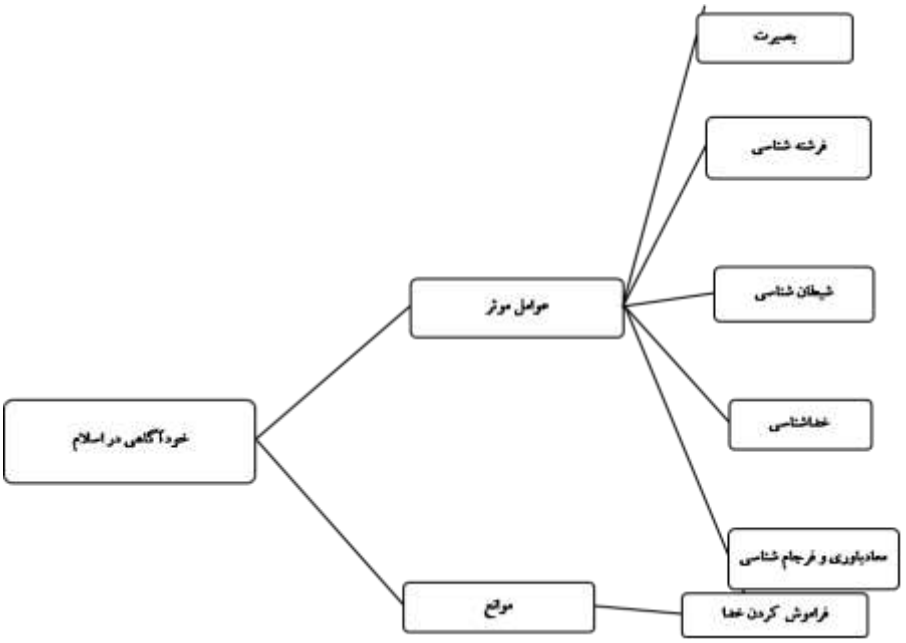

نمودار ۲. نمودار مفهومی عوامل موثر و موانع خودآگاهی از دیدگاه اسلام بر اساس پژوهش‌های انجام شده و پیشینه‌ی نظری

در این بخش ابتدا از طریق مطالعه‌ی کتابخانه‌ای مولفه‌های خودآگاهی سازمانی استخراج شد(طبق جدول ۱، نمودار۳) و پس ازآن چارچوب مفهومی بدست آمده به شیوه قیاسی در تحلیل مضمون نهج‌البلاغه استفاده شد.

جدول ۱. مولفه‌های خودآگاهی سازمانی از دیدگاه مطالعات غیراسلامی

خودآگاهی سازمانی	ابعاد	فردی	آگاهی نسبت به خود
			آگاهی نسبت به دیگری
		سازمانی	آگاهی از اهداف سازمان
			آگاهی از ساختار رسمی
			آگاهی از ساختار غیررسمی
			آگاهی از جو و فرهنگ سازمانی
			آگاهی از سیاست‌های سازمانی

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

	انواع	آگاهی محیطی		
		آگاهی وظیفه‌ای		
		آگاهی اجتماعی		
		آگاهی از امکان دستیابی(امکان وصول)		
	در مدارس	عوامل موثر برخودآگاهی سازمانی		هوش اخلاقی
				آموزش فلسفه
				صفات شخصیت
		ابعادخودآگاهی سازمانی		خودآگاهی مدیران
				خودآگاهی معلمان
				خودآگاهی دانش‌آموزان
		پیامد خودآگاهی	پیامد فردی	هویت‌یابی
				شادکامی
				مسئولیت‌پذیری
				ارتباط موثر
				اعتماد به نفس
				رشد استقلال
				سلامت و بهداشت روان
				صداقت
				احترام به خود و دیگران
				عزت نفس
				انتقادپذیری
				انعطاف‌پذیری
				واقع‌بینی
			پیامد سازمانی	رضایت شغلی
				عملکرد شغلی
				رشد مسیر شغلی
				توانمندسازی کارکنان
				اطمینان از مناسب بودن تصمیمات
				هیجانات ناشی از تدریس معلمان

در جدول فوق مولفه‌های خودآگاهی سازمانی که از مطالعات غیراسلامی استخراج شده و در سه بخش اصلی ابعاد و انواع خودآگاهی سازمانی و پیامد خودآگاهی سازمانی در مدارس بیان شده است. در ادامه نیز به طور مبسوط به نمودار مربوطه و ارتباط بین مولفه‌ها اشاره شده است.

[Downloaded from journalieaa.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

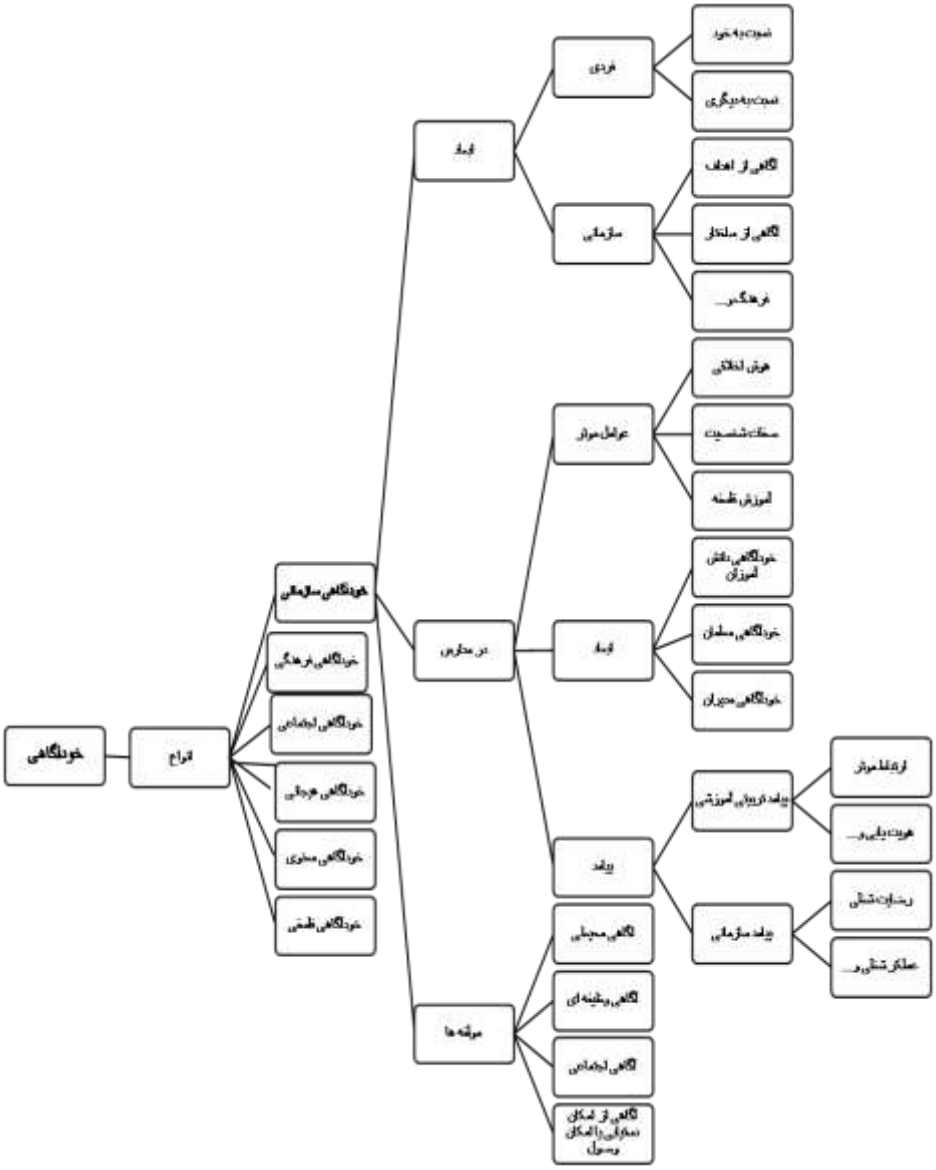

نمودار ۳. نمودار مفهومی مولفه‌های خودآگاهی و خودآگاهی سازمانی از دیدگاه مطالعات غیراسلامی براساس پیشینه‌ی نظری و پژوهشی (بخش اول)

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

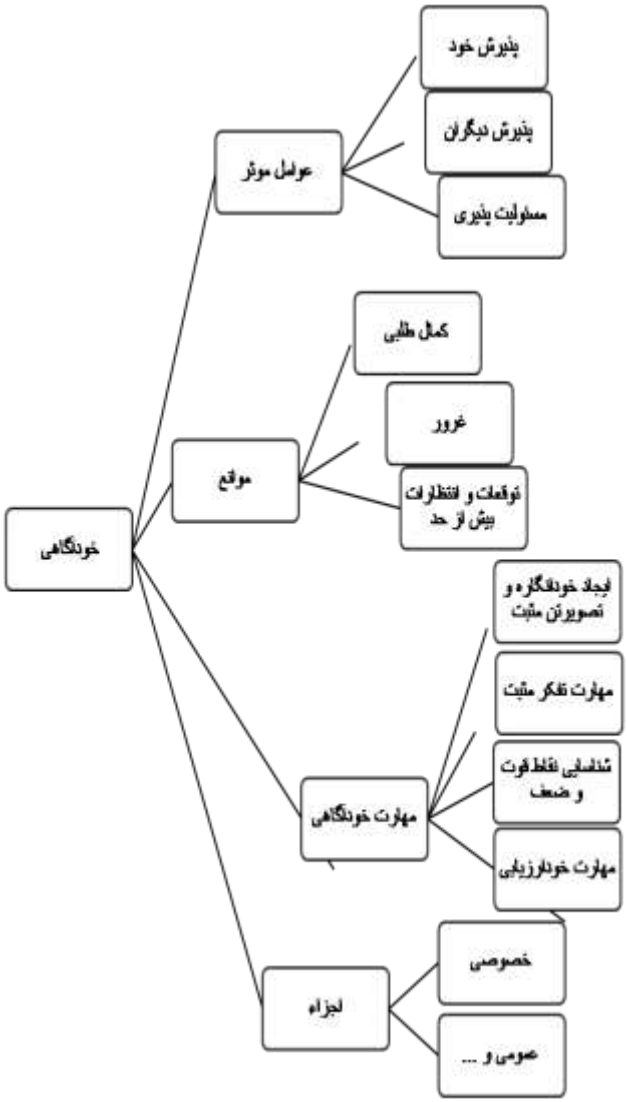

نمودار ٤. نمودار مفهومی مولفه‌های خودآگاهی از دیدگاه مطالعات غیراسلامی براساس پیشینه‌ی نظری و پژوهشی

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

در نمودار۳ و ۴ مدل مفهومی مولفه‌های خودآگاهی و خودآگاهی سازمانی از دیدگاه مطالعات غیراسلامی با توجه به پژوهش‌های انجام شده و پیشینه‌ی نظری آورده شده است. شایان ذکر است چارچوب مفهومی احصاء شده به شیوه قیاسی مبنای تحلیل مضمونی از دیدگاه نهج البلاغه بود.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر اجرا کیفی از نوع تحلیل محتوا است. رویکرد پژوهش در طرح کیفی به شیوه قیاسی- استقرایی است. پژوهش کیفی حاضر در دو بخش اجرا می‌شود، در بخش اول طرح کیفی رویکرد تحلیل اسنادی در سطح شناسایی شبکه مفاهیم براساس نهج البلاغه بود. در تحلیل اولیه برای یافتن مولفه‌های قیاسی ابتدا از مطالعه‌ی کتابخانه‌ای استفاده شد سپس در تحلیل متن نهج-البلاغه به کار گرفته شد و بخش دوم طرح کیفی از نوع تحلیل محتوا در سطح تحلیل مفهوم بود و تحلیل محتوا در این پژوهش به شیوه قیاسی-استقرائی است که در این روش، جمع‌آوری‌داده‌ها به وسیله سوال‌های اساسی پژوهش هدایت شد.

جامعه پژوهش در بخش اول، منابع کتابخانه‌ای و کتاب نهج‌البلاغه بود، منظور از منابع کتابخانه‌ای، کلیه-ی کتاب‌ها و همچنین مقالات و پایان‌نامه‌هایی که در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی که در رابطه با موضوع پژوهش بودند، استفاه شد. کلیدواژه‌های جستجو شده شامل: خودآگاهی، خودآگاهی سازمانی، آگاهی سازمانی و در بخش لاتین شامل جامعه در بخش دوم، مدیران آموزشی با تجربه مدارس و صاحب‌نظران و مطلعان کلیدی در حوزه مدیریت آموزشی، معارف اسلامی و تعلیم و تربیت بودند در ادامه در پایان این بخش طبق جدول (۱) به مشخصات دموگرافیک شرکت کنندگان در مصاحبه اشاره شده است. نمونه‌گیری نیز به صورت هدفمند، تا رسیدن به اشباع مقوله‌ای بررسی شد، در بخش دوم پژوهش تعداد ۱۵ نفر از خبرگان و مدیران و صاحب‌نظران تربیتی به عنوان نمونه انتخاب شدند.

جهت یافتن اطلاعات در زمینه خودآگاهی سازمانی از دیدگاه غیر اسلامی کلید واژه‌های مربوط به موضوع پژوهش مانند خودآگاهی، خودآگاهی سازمانی، آگاهی سازمانی، Organizational Selfawareness, selfawareness، از کتب مختلف و پایگاه‌های علمی داخلی و خارجی مورد جستجو قرار گرفت. ابزار به کار رفته در بخش تحلیل محتوا، مصاحبه‌های خبرگانی با مدیران آموزشی و اساتید و صاحب‌نظران تربیتی مطلع به موضوع پژوهشی بود.

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

به منظورتضمین روایی درونی(اعتماد پذیری یا باورپذیری) پژوهشگر از مثلث‌سازی[1] جهت انطباق تفسیرهای خود با واقعیت و سنجش روایی مصاحبه‌های انجام شده استفاده نموده است. در بخش تحلیل محتوای مصاحبه‌ها، از روش روایی محتوا با استفاده از رهنمودهای اساتید راهنما و خبرگان طی بازنگری های متعدد فرایند کدگذاری انجام شد. جهت اعتبارسنجی اطلاعات، کدهای استخراج شده به برخی از مصاحبه‌شوندگان نشان داده شد و پس از اطلاع از نظر مصاحبه‌شوندگان و بعد از تجزیه و تحلیل کدهای اولیه و تشکیل مفاهیم و مقولات، برای استخراج مولفه‌های نهایی، یافته‌ها با متخصصان و اساتید راهنما در میان گذاشته شد. برای پایایی پژوهش نیز از شاخص زمانی استفاده شده است و محقق برای تضمین پایایی یافته‌های مطالعاتی حاصل از مصاحبه‌ها، رفت و برگشت‌ها را در فرایندکدگذاری در زمان‌های مختلف انجام داده است.

لازم به ذکر است در بخش اول پژوهش جهت شناسایی شبکه مفاهیم از نهج‌البلاغه، الگوی تحلیل مضمونِ[2] به کار رفته به روش شبکه مضمونی آترایدِ استرلینگ[3] است که کدهای مضمونی در سه مرحله: ۱.مضمون پایه، ۲.سازمان دهنده۳. مضمون فراگیر، فرایند تجزیه و تحلیل داده‌ها را در پژوهش هدایت می‌کند (Abedi-Jafari et al, 2011). سپس این مضامین به صورت نقشه‌های شبکه تارنما رسم، و مضامین برجسته هر یک از این سه سطح همراه با روابط میان آن‌ها، نشان داده شده و به علاوه استنباط ما برمبنای روش قیاسی– استقرائی بوده است. همچنین در بخش دوم که تحلیل محتوای مصاحبه‌ها بود، کدگذاری در سه مرحله در سطح مفاهیم باز(مفاهیم ساده شده)/ محوری(زیر طبقه) و منتخب(طبقه) انجام شد.

جدول ۱. مشخصات کلی مشارکت کنندگان در پژوهش

تخصص	تحصیلات	سوابق آموزشی و اجرایی	
		بیش از ۵ سال	بیش از ۱۰ سال
روانشناسی بالینی	کارشناسی		✓
مدیریت استراتژیک	کارشناسی ارشد	✓	
فیزیک	کارشناسی		✓
زیست شناسی	کارشناسی ارشد		✓

[1] Triangulation
[2] Thematic analysis
[3] Attride-Stirling

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]
[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

مدیریت فناوری اطلاعات	کارشناسی ارشد		✓
مدیریت آموزشی	کارشناسی ارشد		✓
مدیریت آموزشی	کارشناسی ارشد		✓
مدیریت	کارشناسی ارشد		✓
مشاوره خانواده	دکتری		✓
فلسفه تطبیقی	دکتری		✓
مدیریت آموزشی	کارشناسی ارشد	✓	
مدیریت آموزشی	کارشناسی ارشد	✓	
مدیریت آموزشی	دکتری		✓
مدیریت آموزشی	دکتری		✓
فلسفه تعلیم و تربیت	کارشناسی ارشد		✓

یافته‌ها

درمرحله اول، تحلیل مضمونی متن نهج‌البلاغه به جهت پاسخ به سوال اصلی پژوهش انجام شد تا مولفه‌های خودآگاهی سازمانی از نهج‌البلاغه به دست آید.

الف) مولفه‌های خودآگاهی سازمانی از نهج‌البلاغه

در این بخش نیز مولفه‌های خودآگاهی سازمانی از آموزه‌های نهج‌البلاغه از طریق تحلیل مضمون متن نهج‌البلاغه به دست آمده و به علت رعایت اختصار به نمونه‌هایی از یافته‌ها از تحلیل مضمون متن نهج‌البلاغه در قالب جداول، پرداخته می‌شود (جدول ۴).

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

جدول ٤. مضامین پایه استنباط شده از تحلیل مضمون متن نهج‌البلاغه درباره خودآگاهی سازمانی

ردیف	شماره خطبه	متن خطبه‌های نهج‌البلاغه (متن، ترجمه، شرح)	مضامین پایه
۱	یازده	تَزُولُ الْجِبَالُ وَ لَا تَزُلْ عَضَّ عَلَى نَاجِذِک أَعِرِ اللَّهَ جُمْجُمَتَک تِدْ فِی الْأَرْضِ قَدَمَک ارْمِ بِبَصَرِک أَقْصَى الْقَوْمِ وَ غُضَّ بَصَرَک اعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ. اگر کوه‌ها از جای کنده شوند تو ثابت و استوار باش، دندان‌ها را برهم به فشار، کاسه سرت را به خدا عاریت ده، پای بر زمین میخکوب کن، به صفوف پایانی لشکر دشمن بنگر، از فراوانی دشمن چشم بپوش، بدان که پیروزی از سوی خدای سبحان است(دشتی،۱۳۹۷). شرح آن جا که امام(علیه السلام) پرچم را به دست فرزند شجاعش «محمّد بن حنفیه» می‌سپارد و قسمت مهمّی از دستورات جنگی را برای او بیان می‌دارد: آنچه مهم است اراده خداست که پیروزی و نصرت از آن سرچشمه می‌گیرد؛ بر او دل ببند، به او تکیه کن، موفقیّت نهایی را از او بخواه که او بر هر چیزی قادر و تواناست و نسبت به بندگان با ایمان و مجاهد، رحیم و مهربان است! (مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	آگاهی از اراده الهی
۲	یک	وَ خَلَّفَ فِیکمْ مَا خَلَّفَتِ الْأَنْبِیَاءُ فِی أُمَمِهَا إِذْ لَمْ یَتْرُکوهُمْ هَمَلًا بِغَیْرِ طَرِیقٍ وَاضِحٍ وَ لَا عَلَمٍ قَائِمٍ. (ضرورت امامت پس از پیامبران الهی) رسول گرامی اسلام، در میان شما مردم جانشینانی برگزید که تمام پیامبران گذشته برای امّت‌های خود برگزیدند، زیرا آن‌ها هرگز انسان‌ها را سرگردان رها نکردند و بدون معرّفی راهی روشن و نشانه‌های استوار، از میان مردم نرفتند(دشتی،۱۳۹۷) . شرح تعبیر به (عَلَم قائم) ممکن است اشاره به اوصیا بوده باشد. به هر حال دلسوزی پیامبران نسبت به امّتها منحصر به حال حیاتشان نبوده است و بدون شک، نگران آینده آنها نیز بوده اند، به همین دلیل نمی توان باور کرد که آنها را بدون برنامه روشن و سرپرست و وصیّی، رها سازند و زحمات یک عمر خویش را برای هدایت آنان بر باد دهد(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴). توضیحات محقق: خطبه اشاره به ولایت ائمه علیهم السلام و ولایت نبی اکرم صلی الله علیه و آله دارد که در ادامه ولایت الهی بوده و لزوم آگاهی از آن را بیان می‌کند.	آگاهی از ولایت
۳	بیست	أَمَّا بعد: فَإِنَّ الْأَمْرَ یَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ کَقَطَرَاتِ الْمَطَرِ إِلَى کُلِّ نَفْسٍ بِمَا	

[Downloaded from journaliaea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

	و سه	قُسِمَ لَهَا، مِنْ زِيَادَةٍ أَوْ نُقْصَانٍ، پس از ستایش پروردگار، بدانید که تقدیرهای الهی چون قطرات باران از آسمان به سوی انسان‌ها فرود می‌آید، و بهره هر کسی، کم یا زیاد به او می‌رسد(دشتی،۱۳۹۷). شرح مسأله رضا و تسلیم مخصوصاً نسبت به رزق و روزی، در آیات و روایات اسلامی به طور گسترده، مورد بحث و تأکید قرار گرفته. ممکن است که اسرار این تقسیم‌بندی، بر ما بندگان، در بسیاری از موارد مکتوم باشد; ولی همین که بدانیم خداوند حکیم و رحمان و رحیم، آن را تنظیم کرده و راضی به آن شویم، چهره مسائل به کلّی، عوض می‌شود و آرامش عمیقی، روح و جسم ما را فرا می‌گیرد و تمام آن عواقب منفی و نامطلوب، از بین می‌رود(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	آگاهی از رابطه خالق ومخلوق
۴	پنجاه و یک	قَدِ اسْتَطْعَمُوكُمُ الْقِتَالَ فَأَقِرُّوا عَلَى مَذَلَّةٍ وَ تَأْخِيرِ مَحَلَّةٍ أَوْ رَوُّوا السُّيُوفَ مِنَ الدِّمَاءِ تَرْوَوْا مِنَ الْمَاءِ. فَالْمَوْتُ فِي حَيَاتِكُمْ مَقْهُورِينَ وَ الْحَيَاةُ فِي مَوْتِكُمْ قَاهِرِينَ شامیان با بستن آب شما را به پیکار دعوت کردند. اکنون بر سر دو راهی قرار دارید: یا به ذلّت و خواری بر جای خود بنشینید، و یا شمشیرها را از خون آن‌ها سیراب سازید تا از آب سیراب شوید. پس بدانید که مرگ در زندگی توأم با شکست، و زندگی جاویدان در مرگ پیروزمندانه شماست(دشتی،۱۳۹۷). شرح آری در نظام زندگی انسانهای شایسته و با شخصیت، زندگی مادّی و ظاهری برترین ارزش نیست، همان‌گونه که مرگ مادی ضدّ ارزش نمی‌باشد، بلکه ارزش والا در نظر آزاد مردان با ایمان، در زندگی توأم با عزّت است به همین دلیل هرگاه بر سر دو راهی قرار گیرند، شهادت توأم با عزّت و سربلندی را بر زندگی ذلیلانه ترجیح می دهند، و همین نظام ارزشی بود که مسلمانان را در عصر پیامبر(صلی الله علیه وآله وسلم) و حتی بعد از آن در پیکارهای نابرابر پیروز می‌کرد(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	خودآگاهی انسانی
۵	شست و چهار	وَ كُونُوا قَوْماً صِيحَ بِهِمْ فَانْتَبَهُوا، وَ عَلِمُوا أَنَّ الدُّنْيَا لَيْسَتْ لَهُمْ بِدَارٍ فَاسْتَبْدَلُوا چون مردمی باشید که بر آن‌ها بانگ زدند و بیدار شدند، و دانستند دنیا خانه جاویدان نیست و آن را با آخرت مبادله کردند(دشتی،۱۳۹۷). شرح دستورات شش گانه که همه ناظر به ناپایداری دنیا و لزوم آمادگی برای سفر آخرت است(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	معادآگاهی

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

۶	شانزده	وَ اللَّهِ مَا كَتَمْتُ وَشْمَةً وَ لَا كَذَبْتُ كَذْبَةً به خدا سوگند، کلمه‌ای از حق را نپوشاندم، هیچ‌گاه دروغی نگفته‌ام(دشتی،۱۳۹۷). شرح سانسور کردن اخبار و مردم را بی خبر گذاشتن، همیشه روش رهبران خودکامه و دیکتاتور بوده که جز به منافع خویش نمی‌اندیشند و صفا و صمیمیّتی در کارشان نیست; به عکس رهبران الهی و پیشوایان مردمی که تمام هدفشان رهایی بخشیدن مردم از تنگناهای مادّی و معنوی است، سعی دارند با کمال خلوص واقعیتها را با آنها در میان بگذارند; چرا که این کار، همکاری و حمایت آنها را جلب می‌کند، به آنان شخصیّت می‌دهد و پیوندشان را با رهبران محکمتر می‌سازد(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	آگاهی از ظرفیت‌های محیطی
۷	شش	وَ اللَّهِ لَا أَكُونُ كَالضَّبُعِ تَنَامُ عَلَى طُولِ اللَّدْمِ حَتَّى يَصِلَ إِلَيْهَا طَالِبُهَا وَ يَخْتِلَهَا رَاصِدُهَا به خدا سوگند از آگاهی لازمی برخوردارم و هرگز غافلگیر نمی‌شوم، که دشمنان ناگهان مرا محاصره کنند و با نیرنگ دستگیرم نمایند(دشتی،۱۳۹۷). شرح در برابر دشمن نباید غافلگیر شد! امام در پاسخ کسانی که پیشنهاد عدم تعقیب «طلحه» و «زبیر» پیمان شکن را می‌کردند، می‌فرماید: «به خدا سوگند من همچون کفتار نیستم که با ضربات آرام و ملایم (در برابر لانه اش) به خواب می‌رود تا صیّاد به او می‌رسد و دشمنی که در کمین اوست غافلگیرش می‌کند!» (مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	آگاهی وجودی
۸	نه	وَ قَدْ أَرْعَدُوا وَ أَبْرَقُوا وَ مَعَ هَذَيْنِ الْأَمْرَيْنِ الْفَشَلُ وَ لَسْنَا نُرْعِدُ حَتَّى نُوقِعَ وَ لَا نُسِيلُ حَتَّى نُمْطِرَ. چون رعد خروشیدند و چون برق درخشیدند، اما کاری از پیش نبردند و سر انجام سست گردیدند ولی ما این‌گونه نیستیم، تا عمل نکنیم، رعد و برقی نداریم، و تا نباریم سیل جاری نمی‌سازیم(دشتی،۱۳۹۷). شرح گروهی مرد سخنند و اهل حرف، در این میدان که وارد می‌شوند غوغا می‌کنند; ولی به هنگام عمل جز سستی، ناتوانی و ناکامی بهره‌ای ندارند. گروهی دیگر اهل کردار و عملند، سخن کم، امّا عمل بسیار دارند. ساکت و خاموشند امّا کار آمد و قهرمان (مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	آگاهی اجتماعی
۱۰	شانزده	إِنَّ مَنْ صَرَّحَتْ لَهُ الْعِبَرُ عَمَّا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْمَثُلَاتِ حَجَزَتْهُ التَّقْوَى عَنْ تَقَحُّمِ الشُّبُهَاتِ کسی که عبرت ها برای او آشکار شود، و از عذاب آن پند گیرد، تقوا و خویشتن‌داری او را از سقوط در شبهات نگه می‌دارد(دشتی،۱۳۹۷). شرح	آگاهی تاریخی

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

		اشاره به این که بیایید به گذشته تاریخ باز گردید، سرنوشت اقوامی را که بر اثر انحراف از حق و آلوده شدن به انواع شهوات و گناهان، گرفتار مجازات‌های دردناک الهی شدند، بنگرید! بیایید تاریخ بعثت و قیام پیغمبر اسلام و توطئه‌های اقوام جاهلی را در برابر آن حضرت بررسی کنید و در عواقب شوم آن‌ها سخت بیندیشید تا راه آینده برای شما روشن گردد و با چراغ تقوا و پرهیزگاری، تاریکی-های شبهات را بر طرف سازید و در پناه این سنگر مطمئن از ضربات هولناک شیاطین و نفس امّاره در امان بمانید! (مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	
۱۱	سه	أَنَّ مَحَلَّی مِنْهَا مَحَلُّ الْقُطْبِ مِنَ الرَّحَا. یَنْحَدِرُ عَنِّی السَّیْلُ وَ لَا یَرْقَی إِلَیَّ الطَّیْرُ فَسَدَلْتُ دُونَهَا ثَوْباً وَ طَوَیْتُ عَنْهَا کَشْحاً جایگاه من نسبت به حکومت اسلامی، چون محور آسیاب است به آسیاب که دور آن حرکت می‌کند. او می‌دانست که سیل علوم از دامن کوهسار من جاری است، و مرغان دور پرواز اندیشه ها به بلندای ارزش من نتوانند پرواز کرد(دشتی،۱۳۹۷). شرح آری خلافت پیراهن نیست; سنگ آسیای گردنده جامعه است; خلافت نیاز به محور دارد، نه این که کسی او را بر تن کند و پوشش خود قرار دهد. این نکته نیز قابل توجّه است که برای گردش سنگ آسیاب از وجود نهرها استفاده می‌شود و این نهرها از کوه‌های عظیم سرچشمه می‌گیرد، به علاوه سنگ‌های آسیاب را از کوه‌ها جدا می‌کنند و ممکن است تعبیر فوق، اشاره‌ای به همه این معانی باشد; یعنی هم محورم، هم سنگ آسیابم و هم نیروی محرّک آن، که چیزی جز علم و دانش سرشار نیست(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	آگاهی سیاسی
۱۲	پنجاه و چهار	وَ قَدْ قَلَّبْتُ هَذَا الْأَمْرَ بَطْنَهُ وَ ظَهْرَهُ حَتَّی مَنَعَنِی النَّوْمَ فَمَا وَجَدْتُنِی یَسَعُنِی إِلَّا قِتَالُهُمْ أَوِ الْجُحُودُ بِمَا جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ (صلّی اللّه علیه و آله و سلّم) فَکَانَتْ مُعَالَجَةُ الْقِتَالِ أَهْوَنَ عَلَیَّ مِنْ مُعَالَجَةِ الْعِقَابِ وَ مَوْتَاتُ الدُّنْیَا أَهْوَنَ عَلَیَّ مِنْ مَوْتَاتِ الْآخِرَةِ پس از بیعت عمومی مردم، مسئله جنگ با معاویه را ارزیابی کردم، همه جهات آن را سنجیدم تا آن که مانع خواب من شد، دیدم چاره‌ای جز یکی از این دو راه ندارم: یا با آنان مبارزه کنم، یا آن چه را که محمّد (صلّی اللّه علیه و آله و سلّم)آورده، انکار می‌نمایم،پس به این نتیجه رسیدم که، تن به جنگ دادن آسانتر از تن به کیفر پروردگار دادن است، و از دست دادن دنیا آسان تر از رها کردن آخرت است(دشتی،۱۳۹۷). شرح یکی از اهداف متعدّد جنگ در قرآن مجید خاموش کردن آتش فتنه و بازگشتن طاغیان و گردنکشان به سوی عدل الهی شمرده شده است: (وَ قاتِلُوهُمْ حَتّی لاتَکُونَ فِتْنَةٌ) «با آنها پیکار کنید تا فتنه خاموش گردد»(۷)(فَقاتِلُوا الَّتی تَبْغی حَتّی تَفیءَ اِلَی اَمْرِاللهِ); «با گروه تجاوزگر و ظالم پیکار کنید تا به فرمان خدا باز گردند»(۸)(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	آگاهی دفاعی

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

۱۳	شش	وَ اللَّهِ لَا أَكونُ كالضَّبُعِ تَنَامُ عَلَى طُولِ اللَّدْمِ حَتَّى يَصِلَ إِلَيْهَا طَالِبُهَا وَ يَخْتَلِهَا رَاصِدُهَا به خدا سوگند از آگاهی لازمی برخوردارم و هرگز غافلگیر نمی‌شوم، که دشمنان ناگهان مرا محاصره کنند و با نیرنگ دستگیرم نمایند(دشتی،۱۳۹۷). شرح در برابر دشمن نباید غافلگیر شد! امام در پاسخ کسانی که پیشنهاد عدم تعقیب «طلحه» و «زبیر» پیمان شکن را می‌کردند، می‌فرماید: «به خدا سوگند من همچون کفتار نیستم که با ضربات آرام و ملایم (در برابر لانه‌اش) به خواب می‌رود تا صیّاد به او می‌رسد و دشمنی که در کمین اوست غافلگیرش می‌کند!». امام(علیه‌السلام) در این گفتار تاریخی خود درسی به همه زمامداران بیدار و با ایمان و مسئولین کشورهای اسلامی داده است که برای مقابله با خطرات دشمن، گاه روزها، بلکه ساعت‌ها و لحظه‌ها سرنوشت ساز است. نباید فرصت را به سادگی از دست بدهند و تسلیم پیشنهادهای سُست عافیت‌طلبان گردند. امام(علیه السلام) افرادی را که این لحظات حسّاس را از دست می‌دهند تشبیه به «کفتار» کرده است(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴). توضیحات محقق: در این خطبه به فرصت‌شناسی و توجه به فرصت‌ها اشاره شده.	آگاهی از فرصت‌ها
۱۴	بیست و چهار	فَاتَّقُوا اللَّهَ عِبَادَ اللَّهِ وَ فِرُّوا إِلَى اللَّهِ مِنَ اللَّهِ وَ امْضُوا فِي الَّذِي نَهَجَهُ لَكُمْ وَ قُومُوا بِمَا عَصَبَهُ بِكُمْ فَعَلِيٌّ ضَامِنٌ لِفَلْجِكُمْ آجِلًا إِنْ لَمْ تُمْنَحُوهُ عَاجِلًا. پس ای بندگان خدا از خدا بترسید و از خدا، به سوی خدا فرار کنید، و از راهی که برای شما گشوده بروید، و وظایف و مقرّراتی که برای شما تعیین کرده به پا دارید اگر چنین باشید، علی (علیه السّلام) ضامن پیروزی شما در آینده می‌باشد، گرچه هم اکنون به دست نیاورید(دشتی،۱۳۹۷). شرح علی(علیه السلام) در این خطبه کوتاه و پرمعنا، مسیر سیاست خود را به وضوح ترسیم می‌کند و با صراحت می‌گوید که من، از آن گروه سازشکار و صاحب مداهنه و مجامله نیستم که با مخالفانِ حق و عدالت، از درِ سازش درآیم؛ بلکه ابزار سیاست من، تقوا و فرار به سوی خدا، قدم برداشتن در مسیری که او مشخّص ساخته و انجام تکلیفی که او برای ما تعیین کرده است، می‌باشد(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴).	آگاهی تکلیفی
۱۵	هفت	اتَّخَذُوا الشَّيْطَانَ لِأَمْرِهِمْ مِلَاكاً وَ اتَّخَذَهُمْ لَهُ أَشْرَاكاً فَبَاضَ وَ فَرَّخَ فِي صُدُورِهِمْ وَ دَبَّ وَ دَرَجَ فِي حُجُورِهِمْ ، فَنَظَرَ بِأَعْيُنِهِمْ وَ نَطَقَ بِأَلْسِنَتِهِمْ فَرَكِبَ بِهِمُ الزَّلَلَ وَ زَيَّنَ لَهُمُ الْخَطَلَ فِعْلَ مَنْ قَدْ شَرِكَهُ الشَّيْطَانُ فِي سُلْطَانِهِ وَ نَطَقَ بِالْبَاطِلِ عَلَى لِسَانِهِ. منحرفان، شیطان را معیار کار خود گرفتند، و شیطان نیز آن‌ها را دام خود قرار داد و در دل‌های آنان تخم گذارد، و جوجه‌های خود را در دامانشان پرورش داد. با چشم‌های آنان می‌نگریست و با زبان‌های آنان سخن می‌گفت. پس با یاری آن‌ها	دشمن‌شناسی

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

		بر مرکب گمراهی سوار شد و کردارهای زشت را در نظرشان زیبا جلوه داد، مانند رفتار کسی که نشان می‌داد در حکومت شیطان شریک است و با زبان شیطان، سخن باطل می‌گوید(دشتی،۱۳۹۷). شرح این «خطبه» در عین فشردگی، ترسیم دقیقی از پیروان «شیطان»، چگونگی نفوذ او در آن‌ها و آثار و پیامدهای مرگبار آن را نشان می‌دهد; و در حقیقت هشداری است به همه رهروان حق که باید دقیقاً مراقب نفوذ تدریجی «شیطان» در وجودشان باشند و هنگامی که کمترین آثار این نفوذ آشکار شد به مبارزه برخیزند(مکارم شیرازی، ۱۳۹۴). توضیحات محقق: این خطبه در واقع به آگاهی از تهدیدات محیطی اشاره دارد.	

طبق جدول فوق، فرایند احصای مضامین پایه براساس خطبه‌های نهج البلاغه توضیح داده شد. در ادامه درجدول زیر نیز به مصادیقی ازکدگذاری مضمونی در سطح مضامین پایه و سازمان‌دهنده و مضمون فراگیر از نهج البلاغه اشاره می‌شود.

جدول ۵. مولفه‌های خودآگاهی استنباط شده از آموزه‌های نهج‌البلاغه

ردیف	شماره خطبه	مضامین پایه (کدهای باز یا توصیفی)	مضامین سازمان‌دهنده (کدهای تفسیری)	مضمون فراگیر
۱	۱	آگاهی از خلقت	توحید اولوهی	خداآگاهی
۲	۱-۴۹-۶۵	آگاهی از تفاوت خالق و مخلوق در صفات	توحید تنزیهی	
۳	۱-۲-۴-۳۵-۶۷-۷۲	آگاهی از ولایت	توحید ربوبی	
۴	۱-۱۱-۶۲	آگاهی از اراده الهی		
۵	۲۰-۲۱-۲۸-۳۲-۴۲-۴۵-۵۱-۵۲-۵۴-۶۳-۶۴-۶۶-۷۴-۸۲	معادآگاهی		
۶	۲-۴-۱۲-۱۶-۱۷-۱۸-۳۸-۵۶	خودآگاهی اعتقادی	توحید عبادی	
۷	۳-۴-۱۰-۱۶-۲۳-۲۴-۲۶-۲۷-۲۸-۲۹-۳۴-۳۷-۴۱-۴۸-۵۲-۵۳-۵۵-۵۷-۶۱-۶۴-۶۶-۶۹-۷۴-۷۶-۷۸-۷۹-۸۱	آگاهی تکلیفی		

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

۸	-۲-۴-۱۱-۱۷-۲۳-۲۴-۲۸-۳۵-۴۵-۴۶-۴۸-۵۲-۵۶-۶۴-۷۸	آگاهی از رابطه خالق و مخلوق		
۹	۲۳-۲۴-۲۶-۲۹-۳۲-۳۷-۳۹-۴۱-۴۵-۵۱-۵۵-۶۹-۷۶-۷۹-۸۱	آگاهی انسانی	خودآگاهی پیامبرانه	
۱۰	۱۶-۲۸-۵۰	حق آگاهی		
۱۱	۳-۴-۵-۶-۷-۹-۱۰-۱۳-۱۶-۱۷-۱۹-۲۲-۲۴-۲۵-۲۶-۲۹-۳۰-۳۱-۳۲-۳۳-۳۴-۳۵-۳۶-۳۹-۴۰-۴۳-۴۴-۵۱-۵۴-۶۶-۶۸-۶۹-۷۳-۷۵-۷۷	آگاهی سیاسی	خودآگاهی اجتماعی	خودآگاهی جهانی
۱۲	۳-۹-۱۶-۱۷-۲۳-۳۵-۳۲-۴۱-۵۰-۵۴-۶۷-۷۴-۷۹	آگاهی اجتماعی		
۱۳	۲۶-۲۷-۳۴-۴۳-۴۸-۵۴-۵۵-۵۶-۶۱-۶۶	آگاهی دفاعی	خودآگاهی محیطی	
۱۴	۶-۴۲-۵۲-۶۴-۷۴	آگاهی از فرصت‌ها		
۱۵	۱-۷-۶۴	دشمن‌شناسی		
۱۶	۱۶	آگاهی از ظرفیت‌های محیطی		
۱۷	۳۴-۳۹	آگاهی از امکان دستیابی		
۱۸	۱-۲-۴-۱۶-۲۰-۲۶-۳۲-۳۳-۳۷-۵۶-۷۲	آگاهی تاریخی		
۱۹	۳-۴-۵-۶-۹-۱۰-۱۶-۱۷-۲۲-۲۴-۲۷-۲۹-۳۳-۳۵-۳۷-۵۵-۵۷-۷۴-۷۵	آگاهی وجودی	خودآگاهی معنوی	خودآگاهی فردی
۲۰	۱۶-۲۱-۲۸-۲۹-۳۶-۳۷-۴۱-۴۲-۴۵-۵۱-۵۲-۶۴-۶۶-۷۶-۸۱	آگاهی ایمانی		
۲۱	۵-۱۶-۴۷-۵۰-۵۷-۵۸-۵۹-۶۰-۷۳	آگاهی از آینده	خودآگاهی شهودی	

در جدول فوق به‌طور خلاصه به مضامین پایه و سازمان‌دهنده و فراگیری که از هر یک از خطبه‌های نهج-البلاغه احصاء شده اشاره گردید.

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

در این بخش از مقاله براساس شبکه مضمونی بدست آمده از نهج البلاغه از روش مصاحبه با مدیران، متخصصان و خبرگان تربیتی به سوال اصلی پژوهش به شرح ذیل پاسخ داده شد.

ب) ابعاد و مولفه‌های خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی از آموزه‌های نهج‌البلاغه در مدارس چیست؟

در پاسخ به سوال اصلی پژوهش چنین استنباط شد، خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی به عنوان فرایندی است که براساس مولفه‌هایی به شرح ذیل تبیین می‌شود:

۱- خداآگاهی
۲- خودآگاهی پیامبرانه
۳- خودآگاهی فردی
۴- خودآگاهی سازمانی

در ادامه با ترسیم و ارائه جداول، داده‌های هریک از ابعاد و زیر مولفه‌های مضمونی بیان می‌شود:

۱- مولفه خداآگاهی و ابعاد آن

جدول ٦. تحلیل محتوای مصاحبه‌ها با کدگذاری در سطح (باز، محوری، منتخب) درباره منشاء خودآگاهی مدیران آموزشی در مدارس

کد باز	کد محوری	کد منتخب
جامعیت خداآگاهی نسبت به سایر آگاهی‌ها	خداآگاهی شرط لازم خودآگاهی	ماهیت فرایندی و منشاء الهی خودآگاهی
خداآگاهی زمینه رسیدن به خودآگاهی		

طبق جدول (۶)، خداآگاهی شرط لازم خودآگاهی بود و خداآگاهی زمینه رسیدن به خودآگاهی بوده و همچنین جامعیت خداآگاهی نسبت به سایر آگاهی‌ها می‌باشد.

جدول ۷. تحلیل محتوای مصاحبه‌ها با کدگذاری در سطح (باز، محوری، منتخب) درباره مولفه و ابعاد خداآگاهی مدیران آموزشی در مدارس

کد باز	کد محوری	کد منتخب
باورمندی توحیدی مدیر	خداآگاهی اعتقادی (فردی)	ابعاد و مولفه‌های خداآگاهی مدیران
تقوای مدیر		
توکل به خدا		
خدا را ناظر بر کارها دانستن		
باور به معاد		
آگاهی از هدایتگری خداوند		
ولایت‌پذیری		

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]
[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

آگاهی از اراده الهی		
آگاهی از قدرت خداوند		
آگاهی از اهداف غایی جامعه اسلامی		
توجه به منافع سازمان در جهت رضای الهی		
احساس مسئولیت نسبت به زیردستان		
عمل به کارهای فراتر از وظیفه		
اعتقاد به اراده الهی در تصمیمات سازمانی		
آگاهی نسبت به فلسفه وحکمت هستی(توحیداولوهی)	خداآگاهی در هستی(عوالم)	
آگاهی از ارتباط خالق و مخلوق (توحید عبادی)		

طبق جدول ۷ خداآگاهی مدیران دارای ابعاد اعتقادی و عوالم هستی است که به ترتیب هریک شامل زیرمولفه‌های، باورمندی توحیدی، تقوای مدیر، توکل به خدا، خدا را ناظر بر کارها دانستن، باور به معاد، آگاهی از هدایتگری خداوند، ولایت‌پذیری، آگاهی از اراده الهی، آگاهی از قدرت خداوند، آگاهی از اهداف غایی جامعه اسلامی، توجه به منافع سازمان در جهت رضای الهی، احساس مسئولیت نسبت به زیردستان، عمل به کارهای فراتر از وظیفه، اعتقاد به اراده الهی در تصمیمات سازمانی، آگاهی نسبت به فلسفه وحکمت هستی(توحیداولوهی)، آگاهی از ارتباط خالق و مخلوق (توحید عبادی) می‌باشد.

۲- مولفه خودآگاهی پیامبرانه و ابعاد آن

جدول ۸. تحلیل محتوای مصاحبه‌ها با کدگذاری در سطح (باز، محوری، منتخب) درباره خودآگاهی پیامبرانه مدیران آموزشی در مدارس

کد باز	کد محوری		کد منتخب
آگاهی نسبت به حقوق سازمانی معلمان	حق‌آگاهی معلمان		خودآگاهی پیامبرانه
آگاهی از حق فردی معلمان			
آگاهی نسبت به حق فردی فراگیران	حق‌آگاهی دانش‌آموزان		
آگاهی از حق رشد و حقوق روانی دانش‌آموز			
آگاهی از حق آموزش دانش‌آموزان			
آگاهی از حقوق شغلی و وظیفه‌ای کارکنان	حق‌آگاهی وظیفه‌ای		
آگاهی از حقوق مادی کارکنان			
آگاهی از حقوق معنوی کارکنان			
آگاهی از حق و حقوق محیطی دانش‌آموزان	حق‌آگاهی محیطی		
آگاهی از حق و حقوق محیطی معلمان			
آگاهی از حق و حقوق محیطی ذینفعان سازمان			
آگاهی از حق فردی مدیر	حق‌آگاهی مدیر		
آگاهی از حق و حقوق اجتماعی کارکنان	حق‌آگاهی اجتماعی		

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

آگاهی از حق و حقوق اجتماعی دانش‌آموزان			
آگاهی از حقوق خداوند	حق‌آگاهی الهی		
آگاهی از حق و حقوق الهی دانش‌آموزان			
آگاهی از حق و حقوق الهی معلمان			
توجه به رشد نیروها	حق‌آگاهی انسانی		
درک شرایط افراد			
آگاهی و پایبندی به ارزش‌های انسانی			

طبق جدول شماره (۸) خودآگاهی پیامبرانه مدیران آموزشی شامل حق‌آگاهی نسبت به معلمان، دانش‌آموزان، مدیران، وظیفه ای، محیطی ، اجتماعی، انسانی و الهی بود.

۳- مولفه فردی خودآگاهی مدیران آموزشی

جدول ۹. تحلیل محتوای مصاحبه‌ها با کدگذاری در سطح (باز، محوری، منتخب) درباره خودآگاهی فردی مدیران آموزشی در مدارس

کد باز	کد محوری		کد منتخب
آگاهی مدیر نسبت به خطاها و نقاط قوت رفتاری خود	خودآگاهی معنوی	خودآگاهی وجودی	خودآگاهی فردی
آگاهی نسبت به توانمندی‌های خود			
آگاهی از نگرش‌هاو علائق خود			
آگاهی از نیت فردی			
آگاهی از اهداف فردی			
آگاهی از اهداف زندگی در راستای تقرب به خدا		خودآگاهی ایمانی	
آگاهی از اخلاق دینی			
آگاهی از دستورات خداوند			
آگاهی از آینده	خودآگاهی شهودی مدیران		
ادراک آنی مدیران(حس‌شهودی)			
آگاهی ناشی از تقوای رفتاری مدیران(بینش)			

طبق جدول ۹ ، مولفه های فردی خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی شامل خودآگاهی شهودی و خودآگاهی معنوی با زیر مولفه‌های خودآگاهی وجودی و خودآگاهی ایمانی بود.

۴- مولفه خودآگاهی‌سازمانی مدیران آموزشی و ابعاد آن

جدول ۱۰. تحلیل محتوای مصاحبه‌ها با کدگذاری در سطح (باز، محوری، منتخب) درباره خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی در مدارس

کد باز	کد محوری	کد منتخب
آگاهی از فرهنگ سازمانی	خودآگاهی فرهنگ سازمانی	مدیران آموزش

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

آگاهی از باورها و ارزش‌های اعضای سازمان		
آگاهی از توانمندی‌ها و نقاط قوت افراد	خودآگاهی اجتماعی	
آگاهی از روحیات کارکنان		
آگاهی از مشکلات کارکنان		
آگاهی نسبت به تعاملات درون‌سازمانی	خودآگاهی ارتباطی	
آگاهی از ماهیت تعاملاتی مدیر با اعضای مدرسه		
توجه به ایجاد اعتماد متقابل در روابط سازمان		
آگاهی از بازخوردهای تعاملی خرده سیستم‌های مدرسه		
آگاهی از اهداف محیطی مدرسه	خودآگاهی محیطی (سطح نهادی)	
آگاهی از فرصت‌ها و ظرفیت‌های محیطی		
آگاهی جغرافیایی- محیطی		
آگاهی از فرهنگ محله‌ای		
آگاهی از رقبای سازمانی مدرسه		
آگاهی از چالش‌های محیطی		
آگاهی از شرایط اجتماعی منطقه		
آگاهی از میزان دارایی‌های انبار مدرسه(اقلام ضروری)	خودآگاهی محیطی (سطح اداری)	
آگاهی از نقاط قوت‌محیط داخلی‌خرده سیستم‌های مدرسه(مالی/حسابداری و..)		
آگاهی از نقاط بهبود و ضعف خرده سیستم‌های مدرسه		
آگاهی از شرایط درون‌سازمانی مدرسه		
آگاهی از سطح و عملکرد حرفه‌ای معلمان درکلاس	خودآگاهی محیطی (سطح فنی)	
آگاهی از نقاط بهبود و نقاط قوت تدریس معلمان		
آگاهی از وقایع رفتاری مدرسه (ورود،خروج دانش‌آموزان/ ورود، خروج معلمان و ..)		
آگاهی از الگوی ارتباطی معلمان و دانش‌آموزان		
آگاهی از فرهنگ یادگیری کلاس		
آگاهی از شرایط زمانی و عرف اجتماعی در ارتباط با فراگیران	آگاهی تاریخی	
آگاهی از اشتباهات گذشته		
آگاهی از موقعیت جهانی	خودآگاهی جهانی	
آگاهی از ارتباط با جهان خلقت		
آگاهی از وظایف و نقش‌های سازمانی		

[Downloaded from journalieaa.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

آگاهی نسبت به شرایط احراز شغل	خودآگاهی تکلیفی(وظیفه‌ای)	
آگاهی از تکالیف دانش‌آموزان		
آگاهی از تکالیف اولیا		
دوری از سیاسی‌کاری(خودآگاهی ائتلافی)	خودآگاهی سیاست سازمانی	
توجه به همه ذینفعان در جهت رضای الهی		

بر اساس جدول(۱۰) مولفه خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی شامل ابعاد و زیر مولفه‌هایی است از جمله خودآگاهی فرهنگ سازمانی، اجتماعی، ارتباطی(غیررسمی)، محیطی در سه سطح؛ (نهادی/ اداری /هسته فنی مدرسه)، آگاهی تاریخی، خودآگاهی جهانی، تکلیفی(وظیفه‌ای)، سیاست سازمانی، که هریک از این ابعاد نیز دارای زیر مولفه‌هایی هستند که در جدول به طور مبسوط به آن‌ها اشاره شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

طبق یافته‌های پژوهش خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی به عنوان فرایندی است که براساس مولفه-های خداآگاهی، خودآگاهی پیامبرانه، فردی و سازمانی تبیین می‌شود. آغاز این فرایند ریشه در خداآگاهی و خداآگاهی پیامبرانه دارد که در ابعاد فردی و سازمانی متجلی می شود که هر یک دارای زیرمولفه‌هایی بود. در توضیح بیشتر زیر مولفه‌های خداآگاهی مدیران آموزشی شامل خداآگاهی فردی، سازمانی و خداآگاهی در هستی(عوالم) می‌باشد. مسلم است خداآگاهی و ابعاد آن از اهمیت ویژه‌ای در سازمان برخوردار است چراکه اگر مدیری درتصمیمات خود به اراده الهی، رضای الهی و قدرت خدا باورمند باشد بالطبع با توکل بر او تصمیمات مناسب‌تری را اتخاذ خواهد کرد و از مسئولیت‌پذیری بالایی هم برخوردارخواهد بود. خودآگاهی پیامبرانه که باید درماهیت و جوهره وجودی مدیران آموزشی حقیقت یابد نیز خود شامل بُعد حق‌آگاهی، می‌باشد.

در رابطه با مولفه حق‌آگاهی مدیران آموزشی، می‌توان گفت، اگر مدیری به حقوق خود و دیگران آگاهی داشته باشد، حد و مرزهای متقابل را درمی‌یابد و بسیاری از ستمگری‌ها، بی‌عدالتی‌ها و رفتارهای غیراخلاقی نیز با شناخت حقوق یکدیگر اتفاق نخواهد افتاد، در نتیجه تعاملات بین اعضای سازمان تسهیل خواهد شد و به کارایی و اثربخشی در سازمان کمک خواهد کرد. به عنوان مثال مدیری که از حقوق دانش‌آموزان آگاه باشد، برنامه‌ریزی‌های مدرسه را به نحوی انجام می‌دهد که به حقوق فردی یا محیطی دانش‌آموزان خدشه‌ای وارد نشود و مثلا فضای مدرسه یا کلاس درس را طوری مهیا خواهد کرد که متناسب با حقوق محیطی فراگیران باشد. طبق یافته‌های پژوهش ابعاد حق‌آگاهی مدیران آموزشی در مدارس شامل: حق‌آگاهی معلمان، دانش‌آموزان، وظیفه‌ای، کارکنان، محیطی، اجتماعی، و حق‌آگاهی مدیر و مهم تراز همه حق‌آگاهی الهی می‌باشد، که نشان از اهمیت توجه به این حقوق در سازمان دارد.

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

ابعاد خودآگاهی مدیران آموزشی نیز در دو بعد فردی و سازمانی طبقه‌بندی می‌شود: مولفه‌های خودآگاهی فردی شامل، خودآگاهی معنوی و شهودی است که خودآگاهی معنوی شامل زیرمولفه‌های خودآگاهی وجودی و ایمانی است. خودآگاهی سازمانی مدیران آموزشی نیز شامل، خودآگاهی فرهنگ سازمانی، اجتماعی، ارتباطی، محیطی در سه سطح(سطح نهادی/ اداری/ هسته فنی مدرسه)، آگاهی تاریخی، خودآگاهی جهانی، تکلیفی(وظیفه‌ای)، سیاست سازمانی، می‌باشد که هریک به نوبه‌ی خود دارای زیرمولفه‌هایی هستند که به مراتب دارای اثرات و نقش‌های اساسی در سازمان و نظام آموزش مدرسه‌ای هستند. به طور مثال؛ طبق یافته‌ها پیامد خودآگاهی ارتباطی مدیران ایجاد شفافیت و برقراری ارتباط موثر در سازمان و ... می‌باشد. همانطور که می‌دانیم ارتباطات اثربخش نقش به‌سزایی در اثربخشی سازمان‌ها دارد و همین موضوع اهمیت این نوع از خودآگاهی را یادآور می‌شود. خودآگاهی محیطی نیز، به مدیران کمک می‌کند تا از فرصت‌ها و مزیت‌های محیطی آگاه شوند و در راستای رسیدن به اهداف سازمان از این فرصت‌ها بهره ببرند، چون هر سازمانی با اجزاء محیط خود در تعامل است و این تعامل باعث می‌شود سازمان از محیط، سرمایه و تسهیلات خود را فراهم کند و یا خدماتی را برای محیط ارائه دهد(Danaei Fard, 2015, p123)، بنابراین خودآگاهی محیطی نقش بسیار مهمی در مدیریت بهتر سازمان خواهد داشت.

مدیر برخوردار از آگاهی تکلیفی(وظیفه‌ای) نیز به خوبی با وظایف خویش و وظایف حوزه‌ی کاری خویش آشنا شده و در هر لحظه خود را نسبت به اعمال، تصمیمات و رفتار خود پاسخگو می‌بیند و احساس می‌کند که نسبت به خود، مردم، کار، مسئولان و خدا باید پاسخگو باشد در نتیجه عملکرد بهتری خواهد داشت. مولفه‌ی خودآگاهی سیاست سازمانی نیز، از مولفه‌های بسیار مهمی است که باید مورد توجه قرار گیرد و مدیران باید از هرگونه سیاسی‌کاری در سازمان اجتناب نموده و منافع تمامی ذینفعان را درنظر بگیرند. از آنجا که روش‌های مختلفی برای اعمال رفتارهای سیاسی وجود دارد و برخی از این روش‌ها به دنبال کسب منافع فردی است و برای اهداف سازمان مخل است(Zarei Matin, 2016, p411)، بنابراین مدیران با برخورداری از این مولفه مهم، به درست اجرا شدن اهداف و دوری از انحراف از اهداف سازمان کمک خواهند کرد.

مهم‌ترین وجوه متمایزکننده خودآگاهی مدیران آموزشی از منظر جهان‌بینی اسلامی و غیراسلامی علی‌رغم وجوه مشترک که در توضیحات بالا شرح آن رفت، توجه به مولفه‌هایی همچون خداآگاهی و خودآگاهی پیامبرانه و نیز از دیدگاه حضرت علی(علیه‌السلام) است که همچون قطب نما جهت و کیفیت رفتاری مدیران را درفضای مدرسه تضمین و هدایت بخشی می‌کند.

در تبیین بیشتر یافته‌ها لازم به ذکر است مضمون خداآگاهی در ابعاد توحید عبادی، ربوبی، تنزیهی، توحید اولوهی و همچنین خودآگاهی پیامبرانه به عنوان زیرمولفه‌ی دیگری از خداآگاهی که خود شامل مولفه

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

حق‌آگاهی با زیر مولفه هایی از جمله حق‌آگاهی نسبت به معلمان، دانش‌آموزان، مدیران، وظیفه ای، محیطی ، اجتماعی، انسانی و الهی است؛ اگرچه در اکثر مطالعات بررسی شده در حوزه خودآگاهی با رویکرد اسلامی به این مولفه مضمونی فراگیر یعنی مضمون فراگیر خداآگاهی و همچنین توحید اولوهی اشاره شده و مورد توجه صاحب‌نظران اسلامی بوده اما سایر مضامین یعنی توحید ربوبی و عبادی و تنزیهی و زیرمولفه‌های آن و زیرمولفه حق‌آگاهی حاصل استقراء دراین پژوهش بوده که این موضوعات در پژوهش-های داخلی و حتی در پژوهش‌ها و مطالعات غیراسلامی نیز تاکنون مشاهده نشده است.

بین مولفه‌های خودآگاهی سازمانی بر اساس نهج‌البلاغه از جمله «خودآگاهی پیامبرانه»، «خودآگاهی اجتماعی»، «خودآگاهی جهانی»، «خودآگاهی فردی»، «خداآگاهی» و زیرمولفه‌ی «آگاهی‌انسانی»، «آگاهیِ‌وجودی»، «آگاهی‌ایمانی»، «خودآگاهی معنوی»، «دشمن‌شناسی»، «توحیداولوهی»، «معادآگاهی» با یافته‌هایِ مطالعاتی (Motahari(2006) ، Emami Juma(2013) ، Jafari(2021) ، Morovati(2018) ، Javadi-Ameli(2008) ، Abassi (2019))، همسویی وجود دارد و در هر یک از این پژوهش‌ها به مولفه‌هایی که اشاره شد، پرداخته شده است.

از محدودیت‌های تحقیق می‌توان به تمایل پایین افراد به انجام مصاحبه به علت مشغله‌های کاری، عدم وجود پیشینه لازم درباره موضوع مورد نظر پژوهش یعنی خودآگاهی سازمانی به ویژه در مدارس، بین رشته‌ای بودن موضوع که لازم بود حوزه‌های علمی متعدد از جمله روانشناسی، مدیریت، رفتار سازمانی، روانشناسی اسلامی با دقت بررسی می‌شد، نو بودن موضوع پژوهش که اطلاعات و یافته‌های علمی در این زمینه با جستجو و صرف زمان زیادی بدست آمد، اشاره داشت.

در پایان محقق به برخی پیشنهادات کاربردی و پژوهشی اشاره می‌کند. با توجه به یافته‌های پژوهش و ماهیت فرایندی بودن خودآگاهی و خداآگاهی پیشنهاد می‌شود که در خانواده‌ها از طریق اتخاذ روش‌های تربیتی صحیح، سعی بر ایجاد بسترها و زمینه‌های ایجاد و تقویت خودآگاهی و یا خداآگاهی در فرزندان داشته باشند و مدیران نیز در فرایند جذب، برخورداری از این مولفه‌ها را در افراد مورد توجه قرار دهند. به جهت فرهنگ‌سازی و توجه بیشتر به مولفه‌های خودآگاهی سازمانی که در این پژوهش به دست آمد می-توان با تولیدات رسانه‌ای در رابطه با این مولفه‌ها برای آگاهی افراد استفاده کرد. در پیشنهادی دیگر با توجه به اهمیت مولفه خداآگاهی و خودآگاهی پیامبرانه، خودآگاهی فردی و سازمانی مدیران، لازم است این مولفه‌ها مبنای ارزشیابی مدیران قرار گرفته و افراد برخوردار از این مولفه‌ها مورد تقدیر قرار گیرند. همچنین به جهت تاثیری که این مولفه‌ها بر عملکرد مدیران خواهند داشت، پیشنهاد می‌شود کارگاه‌ها و نشست-هایی به منظور افزایش سطح آگاهی مدیران سازمان‌ها و به خصوص مدیران آموزشی برگزارگردد. در ادامه به پیشنهادات پژوهشی نیز می‌توان اشاره کرد از جمله اینکه، خودآگاهی سازمانی در سایر اعضای مدرسه از جمله کارکنان، معلمان و دانش‌آموزان مورد مطالعه قرار بگیرد، و عوامل موثر بر خودآگاهی سازمانی را در

[Downloaded from journaliea.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

مدرسه از دیدگاه منابع اسلامی بررسی نمود، تا از این طریق مدل مدرسه خودآگاه تکمیل گردد. همچنین ابزارهای کمی با رویکرد اسلامی برای سنجش و اندازه‌گیری مولفه‌های به‌دست آمده در مدیران، ساخته شود.

تعارض منافع/ حمایت مالی

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت آموزشی دانشگاه امام صادق(علیه السلام) پردیس خواهران می‌باشد و هیچ‌گونه تعارض منافع و حمایت مالی ندارد.

منابع

Abassi, Mehdi, Omidian, Mohammad,. (2019). Emotional-spiritual self-awareness model based on Islamic sources. *Islamic and Psychology Studies. 15 (28): 203-225* [in Persian]

Abili, Khodayar. Mazari, Ebrahim. (2018). "Psychological process of self-development of university leaders (a meta-synthesis study)." *Applied Psychological Research Quarterly 9(3)* [in Persian]

Abedi-Jafari, Hassan, Taslimi, Mohammad Saeed, Faghihi, Abolhassan, Sheikhzadeh, Mohammad. (2011). Theme and theme network analysis: A simple and efficient method for explaining patterns in qualitative data. *Strategic Management Thought. 2 (10): 151- 198* [in Persian]

Danaei Fard, Hassan. Translator. (2015). Modern, *symbolic-interpretive and postmodern organization theory*. (Written by Joe Hatch, Mary). Tehran: Mehraban Publishing [in Persian]

Dashti, Mohammad. (2000). *Nahj al-Balagheh*. Qom: Mashhoor Publishing [in Persian]

Delbari, Seyed Hadi, Fallah, Vahid, Safarian Hamedani, Saeed. (2020). The effect of moral intelligence on students' self-awareness in the Islamic education approach in order to present a model. *Center for Studies and Development of Medical Sciences Education. Special Issue (99)* [in Persian]

Document of Fundamental Transformation of Education. (2011). Tehran: Secretariat of the Supreme Council of Cultural Revolution [in Persian]

Emami Juma, Seyyed Mahdi, Sadeghi, Haniyeh. (2013). Self-awareness and its types based on the epistemological teachings of Imam Ali (AS). *Ethical 9: 189-213* [in Persian]

Fahimi, Reza. (2011). "Introduction to the skill of self-awareness. Specialized scientific quarterly for children." *Adolescent and Media 2-1: 100- 118*[in Persian]

Ghanbari, Sirous, Eskandari, Asghar. (2017). The effect of virtue-oriented leadership on teachers' self-development through the mediation of organizational learning. *Management on Organizational Education. 1: 73-102* [in Persian]

[Downloaded from journalieaa.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

Goodarzi, Mohammad Ali, Mazari, Ebrahim, Khabareh, Kobra. (2019). The mediating role of self-development in the relationship between self-awareness and job performance. *Organizational Culture Management. 4* [in Persian]

Hassanzadeh, Dariush, Najari, Reza, Shafiei, Hassan. (2017). *The Effect of Self-Awareness on Empowerment of Khorramabad Judicial Staff. Master's Thesis*, Payam Noor University of Delijan [in Persian]

Heewon Kim, Jennifer L. Gibbs & Craig R. Scott .(2018). Unpacking Organizational Awareness: Scale Development and Empirical Examinations in the Context of Distributed Knowledge Sharing. *Journal of Applied Communication Research*

Hosseini Khamenei, Seyyed Ali. (2007). Meeting of Education Officials from Across the Country with the Leader of the Revolution. Website of the Office for the Preservation and Publication of the Works of His Eminence Grand Ayatollah Khamenei. Available at:
http://farsi.khamenei.ir [in Persian]

Hosseini, Seyed Alireza, Farajollahi, Mehran, Goodarzi, Mandana. (2017). *Study of the relationship between self-awareness and social skills with job satisfaction of first-year high school teachers in the four districts of Tehran. Master's thesis*, Payam Noor University, South Tehran [in Persian]

Irji-Rad, Arsalan, Haji, Marzieh. (2018). Investigating the relationship between self-awareness and emotions resulting from teaching in teachers (art students) of conservatories. *Educational Psychology, Allameh Tabatabaei University. 50: 55-70* [in Persian]

Jafari, Narges, Salahshouri, Ahmad, Fayyaz, Irandokht, Askari, Mohammad. (2021). Developing a Conceptual Model of Self-Awareness Based on the Thoughts of Martyr Motahari (RA). *Dictionary of Counseling and Psychotherapy. 48: 1- 24* [in Persian]

Javadi-Ameli, Abdullah. (2008). Self-Knowledge. *Pasdar-e-Islam. 206: 6-31* [in Persian]

Jazayeri, Alireza, Rahimi, Seyyed Ali Sina. (2008). *Life Skills Training Collection (Self-Awareness Skills)*. Tehran: Danjeh Publishing [in Persian]

Kuhgerd, Meysam, Izadpanah, Amin, Forghani, Zahra. (2016). Critique and study of educational issues in the education system from the perspective of philosophical self-awareness. The 7th National Conference of the Iranian Society of Philosophy of Education, Shiraz University [in Persian]

Makarem Shirazi, Nasser. (2015). *Message of Imam Amir al-Mu'minin (peace be upon him)*. Available at: www.makarem.ir [in Persian]

Malakzadeh, Gholamreza, Malekzadeh, Mohammad Amin. (2017). Organizational Self-Awareness and the Total Organization Effectiveness Index. *Technological Growth. 53* [in Persian]

Mirkamali, Seyed Mohammad, Mazari, Ebrahim. (2017). The role of self-development on the readiness for change of employees of higher education centers;

[Downloaded from journalieaa.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]

with the mediation of organizational improvement. *Management and Planning in Educational Systems. 2(19): 33-60* [in Persian]
Morovati, Sohrab, Hosseini-Nia, Seyed Mohammad Reza, Seifali-Ei, Fatemeh. (2018). Self-awareness and its educational functions in improving human social relations in the Quran and Hadith. *Educational teachings in the Quran and Hadith. 8: 1-18* [in Persian]
Motahari, Seyyed Morteza. (2006). *Man in the Quran*: An Introduction to the Islamic Worldview. Scientific and Cultural Foundation of Professor Martyr Morteza Motahari. Available at: www.motahari.ir [in Persian]
Sharifi, Enayat-Allah. (2020). Ontological Foundations of Self-Awareness in the Quran. *Research Journal of Quranic Education. (42): 35-58* [in Persian]
Shirvani, Ali. (2011). *Nahj-ul-Balagheh*. Qom: Education Publishing [in Persian]
Saleh Balvardi, Anahita, Pasha-Sharifi, Hassan. (2010). Study of the Relationship of Self-Awareness in the Job Position of Sales Managers of the Iranian Industrial Management Organization. *Recent Developments in Industrial/Organizational Psychology. (2)* [in Persian]
Yahiyazadeh Joludar, Soleyman, Heydari, Shaban, Mousavi-Troujeni, Seyedeh Roghieh, (2018). The effectiveness of self-awareness training on identity and responsibility of high school students. *Cognitive Psychology and Psychiatry. 4: 52-62* [in Persian]
Zakifar, Bahman, Zamaniha, Hossein. (2019). The role of higher principles in self-awareness: A comparative study of the views of Avicenna and Descartes. *Religious Human Studies (42): 29-48* [in Persian]
Zarei Matin, Hassan. (2016). *Advanced Organizational Behavior Managemen*t. Tehran: Ageh Publishing [in Persian]

[Downloaded from journalieaa.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61882/meo.14.4.179]